

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

**з теми: “РОЗВИТОК ЗДІБНОСТЕЙ ДО КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ З
ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ”**

Виконала студентка
групи KorL1-M18z
спеціальність 016. Спеціальна освіта
Логопедія. Спеціальна психологія
Решетар Наталія Василівна

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент **Опалюк О.М.**

Рецензент:
Мельник Л.П., кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
I РОЗДІЛ. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Сучасні дослідження комунікації та комунікативних навичок	6
1.2. Причини порушення комунікативних навичок у дітей з алалією ...	13
1.3. Методи формування навичок комунікації у дітей з типовим розвитком та при порушеннях різної нозології	19
1.4. Напрями логопедичної роботи з дітьми з алалією	29
Висновок до першого розділу	38
II РОЗДІЛ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ З АЛАЛІЄЮ	40
2.1. Обґрунтування методики дослідження навичок комунікації у дошкільників з алалією	40
2.2. Аналіз результатів дослідження	45
Висновок до другого розділу	69
III РОЗДІЛ. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМУНІКАЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ З АЛАЛІЄЮ	71
3.1. Методика формування навиків комунікації у дошкільників з алалією	71
3.2. Формування комунікативних навичок у дошкільників із алалією через ігри з правилами	77
Висновки до третього розділу	89
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	94

ВСТУП.

Підвищення ефективності дошкільної освіти шляхом реформування галузі відповідно до Концепції державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року та концепцією Нової української школи, розробленої з урахуванням змін, внесених 6 липня 2010 р. у Закон України “Про дошкільну освіту”, передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. На сучасному етапі дошкільна освіта є обов’язковою первинною складовою системи загальної середньої освіти в Україні. Держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття, що передбачає залучення до дошкільної освіти дітей з різних соціальних прошарків населення та дітей з особливими освітніми потребами для створення рівних стартових умов для подальшого навчання дітей у закладах шкільної освіти та реалізації права дитини на проживання в сім’ї та на піклування батьків (ст.11 Закону України “Про охорону дитинства” (2001)).

Проблему спілкування вивчали І. Бех, А. Богуш, О. Бодальов, О. Бондаренко, О. Запорожець, Я. Коломенський, О. Леонтєв, С. Максименко та інші. Важливість комунікативно-мовленнєвого розвитку у процесі становлення особистості та індивідуальності дитини обґрунтували у своїх працях Г. Андрєєва, А. Богуш, Н. Дятленко, Г. Капсея, О. Кононко, С. Корницька, К. Крутій, В. Кузьменко, Т. Піроженко, Ю. Приходько, Т. Рєпіна та ін.

Дослідження поведінки та мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення були предметом наукових пошуків О. Белової, А. Богуш, Н. Гаврилової, Є. Данілявічутє, С. Коноплястої, О. Рєвуцької, М. Савінової, Є. Соботовтч, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофіменко, Н. Чередніченко, М. Шеремет та інших. У них чітко демонструється взаємозумовленість їхніх мовних і комунікативних умінь, тому в даний час

фахівці шукають способи активізації мовної комунікації і потреби в спілкуванні таких дітей.

У даний час загальне недорозвинення мовлення – найбільш складне порушення, що часто зустрічається у дітей з найбільш різноманітним проявом мовленнєвих відхилень. Порушення мовленнєвої функції негативно відбиваються на формуванні комунікативної компетентності дошкільників. Відставання в розвитку мовлення, його незрілість у кожної дитини супроводжується уповільненим розвитком окремих психічних функцій, емоційною нестійкістю в поведінці, що створює складності комунікативного процесу, а, отже, гальмує розвиток комунікативних навичок у дошкільників. Тому в основі проблеми нашого дослідження закладена основна думка: яка специфіка формування і розвитку комунікативних навичок у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III ступеня (алаліями).

Об’єкт дослідження: комунікативна функція мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мови.

Предмет дослідження: процес розвитку комунікативних навичок у дошкільників із алаліями.

Мета дослідження: вивчити проблему розвитку комунікативних навичок у дошкільників із алаліями і виробити шляхи вдосконалення їх розвитку.

Завдання дипломної роботи:

1. Вивчити і проаналізувати логопедичні, психолінгвістичні, нейропсихологічні та педагогічні наукові пошуки з проблеми дослідження.
2. Провести констатувальний експеримент і виявити стан комунікативних навичок у групи дошкільників з типльвим розвитком та з алалією.
3. Розробити корекційну систему логопедичних занять з використанням ігор для розвитку навичок комунікації у дошкільників з алалією і перевірити ефективність її реалізації.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури, розробка, організація та проведення констатуючого дослідження, проведення кількісного та якісного аналізу отриманих результатів.

Теоретична значущість роботи полягає у тому, що була розроблена методика дослідження навичок комунікації у дошкільників з алалією та зроблена спроба використати її у процесі роботи в закладі дошкільної освіти на логопедичних заняттях.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що його результати можна використовувати логопедам закладів дошкільної освіти, для організації корекційної роботи на логопедичних заняттях. Вироблена система критеріїв визначення високого, середнього і низького рівнів комунікативної готовності дітей до шкільного навчання дає змогу визначати рівень її сформованості, спостерігати за змінами в розвитку форм і засобів вербального спілкування у процесі спеціальних формувальних впливів, проводити порівняльний аналіз індивідуальних відмінностей у розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку та своєчасно коригувати мовленнєвий розвиток дитини. Розроблена корекційна система логопедичних занять з використанням ігор для розвитку навичок комунікації у дошкільників з алалією дає можливість її застосовувати у процесі комплексної корекційної роботи і перевірити ефективність її реалізації.

Дослідження проводилось на **базі** закладу дошкільної освіти №1 м. Тячів та закладу дошкільної освіти м. Хуст, Закарпатської області. У експериментальному дослідженні приймали участь 8 дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку та 11 дошкільників з типовим мовленнєвим розвитком.

Структура і обсяг дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження проблем розвитку комунікативних навичок у дошкільників із ЗНМ дозволило визначити:

1. Розлад мовлення є порушення вербальної комунікації. Порушеними виявляються взаємини, об'єктивно існуючі між індивідумом та суспільством і проявляються в мовленнєвому спілкуванні. При загальному недорозвитку мовлення дітей дошкільного віку, як форми мовленнєвої патології, порушується формування компонентів мовленнєвої системи, а саме – словникового запасу, звуковимови і граматичного ладу. Для дошкільнят з ЗНМ характерні такі типові прояви як пізня поява експресивного мовлення, порушення вимови, зв'язного мовлення, складової структури слів. Характерний низький рівень розвитку основних властивостей уваги, в окремих випадках спостерігається обмежені можливості розподілу уваги і її недостатня стійкість.

2. Уповільнений темп розвитку всіх психічних функцій, в тому числі і функції спілкування, проявляється у дітей з ЗНМ через основний вид діяльності – гру. В основі психічного розвитку дошкільників з ЗНМ III рівня лежить особистісно-орієнтований підхід: це самооцінка особистості, повага до особистості дитини, добро і ласка як основний засіб виховання. Формування комунікативної активності дітей із проблемами мовленнєвої діяльності має ґрунтуватися не тільки з урахуванням їхнього індивідуального розвитку, а й на ставленні до них як до свідомих, повноправних учасників виховного процесу. Тільки в цьому випадку, буде сформовано якісне емоційне ставлення до оточуючих людей, виникне потреба в спілкуванні.

3. У процесі проведення констатувального етапу дослідження визначено, що у дітей експериментальної групи (надалі – ЕГ) переважає низький рівень сформованості комунікативних умінь і навичок (у 62,5% дітей із алалією). Ці дошкільники слабо орієнтуються в ситуаціях спілкування з дорослими і однолітками, не здатні зрозуміти суть завдання до кінця, оскільки часто не

повністю сприймають і усвідомлюють чуже мовлення, виокремлюючи в ньому лише окремі, добре знайомі слова. Діти не виявляють ініціативи у використанні етикетних слів в діалогічній і ігровій ситуаціях.

4. Експериментальні дані показали, що у 37,5% дітей з алалією домінує середній рівень розвитку навичок комунікативної поведінки. Діти виявляють нестійкий інтерес до однолітків, демонстративний характер участі в його діях (дитина позитивно оцінює свої дії і порівнює з ними результати дій партнера по грі), неготовність до безкорисливій підтримці дій однолітків. У поведінці дітей з типовим розвитком даний рівень зафіксований в 36% випадків.

Низький рівень розвитку комунікативних навичок показали 50% дошкільнят з алалією. Діти виявили байдуже ставлення до партнера по грі, відмовляли однолітків в допомозі та підтримці. У поведінці дітей з типовим розвитком даний рівень комунікативного розвитку не зафіксований.

У той же час необхідно відзначити, що високого рівня розвитку комунікативних навичок у дітей з алалією зафіксовано не було. Активний інтерес до однолітків, емоційне прийняття партнера і здатність до соціальної поведінки не виявив жоден дошкільник з алалією. В той же час у дітей з типовим розвитком даний рівень розвитку навичок комунікування був зафіксований у більшості дітей – 64%, що є свідченням достатності сформованості цих навичок у дітей.

Отримані дані свідчать про необхідність планомірного навчання, спрямованого на розвиток комунікативних умінь та навичок дітей дошкільного віку, розробки відповідних рівню їх розвитку прийомів і методів корекційно-педагогічного впливу, визначення реальних можливостей оптимізації ігрової та навчальної діяльності за рахунок посилення комунікативної спрямованості кожної з них.

5. Ігри з формування комунікативних здібностей проводилися в системі і були розділені на 4 блоки:

І блок – ігри на розвиток вміння співпрацювати;

II блок – ігри на вміння активно слухати;

III блок – ігри на вміння переробляти інформацію;

IV блок – ігри на вміння конструювати текст для іншого (говорити самому).

За результатами дослідження виділено три рівні розвитку у дітей з алалією дошкільного віку:

- високий рівень (9-12 балів): у дитини вміння співпрацювати з однолітками сформоване, в деяких випадках проявляється невдоволення від співпраці, сформована здатністю слухати однолітків і дорослих, інформацію від інших вона усвідомлює і починає керуватися нею у процесі гри, конструювання тексту на рівні проговорювання з використанням простих та ускладнених семантичних конструкцій;

- середній рівень (5-8 балів): у дитини вміння співпрацювати з однолітками виникає у простих ситуаціях і не містить задоволення від співпраці, здатністю слухати як однолітка, так і дорослого виникає лише у випадку значного зацікавлення і декількох повторів, інформацію від інших вона усвідомлює але приймає до уваги лише в деяких випадках, в основному коли думка оточуючих співпадає з її власною або доповнює її прагнення, конструювання тексту на рівні простого проговорювання з використанням простих речень;

- низький рівень (0-4 бали): у дитини відсутнє вміння співпрацювати з однолітками, низька або відсутня здатністю слухати як однолітка, так і дорослого, інформацію від інших вона не усвідомлює або не бере до уваги в процесі гри, конструювання тексту відсутнє або на рівні простого проговорювання з використанням односкладових речень або словосполучень.

6. До впровадження в комплексну корекційну роботу системи логопедичних занять з використання ігор у дітей з алалією дошкільного віку високого рівня розвитку навичок комунікації не виявлено, середній рівень виявлено у 37,5% досліджуваних, низький рівень – відповідно, у 62,5%.

Після проведеного експериментального дослідження, у дітей з алалією високого рівня розвитку навичок комунікації не виявлено, середній рівень сформованості навичок комунікації збільшився до 50% дітей, низький рівень – відповідно, зменшився також до 50%.

Отже, ігри з правилами не тільки сприяють загальному розвитку дітей, а й розвивають комунікативні здібності, що істотно позначається на мовленні дітей. У них формувалися вміння підкорятися обов'язковим нормам і правилам – з одного боку, а з іншого – вміння проявляти творчу активність, а також вміння приймати тимчасову невдачу, не відмовляючись від спроб досягти успіху в подальшому, а найголовніше – вміння спілкуватися один з одним, з дорослими.

Також необхідно вказати на ефективність корекційно-розвиваючої роботи у процесі проведення логопедичних занять з використанням системи ігор. Корекційно-розвиваючі заняття стають при цьому не лише засобом розвитку мовлення дошкільників із алалією, але й однією з найважливіших умов корекції психічного розвитку, активізації пізнавальної діяльності і всебічного формування особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапова И. А. Комплексная подготовка детей к школе: Книга для детей и взрослых / И. А. Агапова, М. А. Давыдова. М.: ТЦ Сфера, 2013. 192с.
2. Аманатова М. М. Дифференциация моторной алалии от сходных форм речевых нарушений / М.М.Антонова // Логопедия сегодня. 2007. №4. С.45-49.
3. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания. М.: Изд-по АПН России, 1996. 686 с.
4. Архипова Е.Ф. Логопедическая работа с детьми раннего возраста. М., 2007. 190 с.
5. Балобанова В.П. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения / В.П. Балабанова, Л.Г. Богданова, Л.В. Венедиктова. СПб., 2009.
6. Белова О.Б. Дослідження стану агресії у молодших школярів з фонетичним недорозвиненням мовлення // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) збірник наукових праць: вип. 8. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський, 2016. С. 20-29.
7. Березіна О. М., Павловська Т. О. Мовні ігри та забави. Посібник. Тернопіль.: Мальва-ОСО, 2002. 104 с.
8. Берник Т.Л. Навчання дітей з важкими розладами мовлення у спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті // Дефектологія. 2007. № 1. С. 47-52.
9. Блінова Г. Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини: Навчально-методичний посібник. К., 2001. 215 с.
10. Богущ А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. 374 с.
11. Бодалёв А.А. Личность и общение. М.: Международная педагогическая академия, 1995. 328 с.
12. Визель Т.Г. Алалия и афазия: сходства и различия

(нейропсихологический аспект) / Т.Г. Визель // Логопедия. 2006. №3. С.20-25.

13. Виноградова М.А. Состояние фонетической системы языка у детей с экспрессивной алалией / М.А. Виноградова // Логопед в детском саду. 2007. №6. С.5-13.

14. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995. 527 с.

15. Вялых О. А. Характеристика образа мира дошкольников с алалией /О.А.Вялых // Логопед в детском саду. 2008. №3. С.16-20.

16. Гаврилова Н.С. Методика корекції порушень артикуляційної моторики кінестетичного типу // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) збірник наукових праць: Вип. 10. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 43-55.

17. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально педагогічна. Вип. XX : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. – С. 293–315.

18. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія / Н.С.Гаврилова // – Кам'янець – Подільський: ТОВ «Друк –Сервіс», 2011. – 200с.

19. Гаврилова Н.С. Типи порушень артикуляційної моторики та особливості їх корекції // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) збірник наукових праць: Вип. 8. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 54-64.

20. Данилова Л.А. Коррекция алалии / Л.А. Данилова // Дошкольная педагогика. 2012. № 1. С. 36-38.

21. Данілавичюте Е.А. Методика подолання фонемо графічних відхилень у молодших школярів з ДЦП. / Е.А.Данілавичюте // Теорія і практика

сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 1. – К.: Актуальна освіта, 2004. – С. 99-134.

22. Довідник учителя-логопеда / Авт.-упор. С.М. Лупінович. Тернопіль, 2008. 112 с.

23. Жильцова О. Л. Недоліки мовлення дітей і шляхи їх подолання. – К.: Тов. «Знання» УРСР, 1971. – 48 с.

24. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филичева Т.Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н.С. Жукова, Е.М.Мастюкова, Т.Б.Филичева. М., 2001. 254 с.

25. Зайцева А. В. Особенности логопедической работы с детьми раннего возраста, страдающими моторной алалией // Логопед. 2009. № 6. С. 40-52.

26. Заплатна С.М. Особливості порушення звуко-складової структури слів у дітей із моторною алалією / С.М.Заплатна // Дошкільна освіта. 2005. №3. С. 23-26.

27. Запорожец А.В. Проблемы дошкольной игры и руководство в воспитательных целях // Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста. - М.: Педагогика, 1978. - С.3-7.

28. Захарова О. А. Дифференцированный подход при коррекции алалии (в порядке дискуссии) / О.А.Захарова // Логопедия сегодня. 2010. № 3. С. 35-40.

29. Захарова О. А. Дифференцированный подход при коррекции алалии // Логопед в детском саду. 2010. № 6-7. С. 20-27.

30. Каше Г. А. Подготовка к школе детей с недостатками речи: Пособие для логопеда. М., 1985. 207 с.

31. Ковалева И. А. Формирование грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи: Работа с дошкольниками. М., 2009. 24 с.

32. Ковшиков В.А. Экспрессивная алалия / Владимир Андреевич Ковшиков. М., 2001. С.45-78.

33. Козина И.В. Схема обследования дошкольников с общим недоразвитием речи: Сборник статей из опыта работы ДООУ № 2099. М., 2006. 120 с.

34. Козуб Л. В. Дифференциальная диагностика алалии от других состояний / Л.В. Козуб // Логопед. 2009. № 8. С. 11-14.

35. Колесникова А. М. Коррекционная работа по формированию временных представлений у младших школьников с экспрессивной алалией / А.М.Колесникова // Практическая психология и логопедия. 2005. №2. С.38-43.

36. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 61/106 прийнята на 61 сесії ГА ООН. Дата ратифікації Україною : 16.12.2009 (Закон № 1767-VI від 16.12.2009).

37. Коноваленко В.В., Коноваленко С.В. Развитие связной речи: Фронтальные логопедические занятия в подготовительной группе для детей с ОНР («Осень», «Зима», «Весна», «Человек: я, моя семья, мой дом, моя страна»). М.: Гном и Д, 2000-2001. 254 с.

38. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навчальний посібник. К.: Знання, 2010. 293 с.

39. Кошелевський Р. Основи дитячої рефлексотерапії. Тернопіль, 2007. 248с.

40. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2005. – 208 с.

41. Кузнецова Л.И. Рекомендации по работе с детьми-алаликами / Л.И. Кузнецова // Логопед. 2009. № 7. С. 54-61.

42. Кэджусон Х., Шефер Ч. Практикум по игровой психокоррекции. СПб., 2000. 234 с.

43. Левина Р.Е. Общее недоразвитие речи / Р.Е.Левина, Н.А.Никашина // Основы теории и практики логопедии / Под ред. Левиной Р.Е. М., 1988. С.67-165.

44. Логопедична допомога дітям з фонетико-фонематичними вадами

мови: Методичні рекомендації / Укл. М. В. Артюх. К., 1996. Ч. I, II. 242 с.

45. Логопедія: підручник / за ред. М.К. Шеремет. Вид. 4-е, пер. та доповн. К.: Слово, 2017. 856 с.

46. Логопедия: Практическое пособие / автор-состав. В.И. Руденко. Ростов н/Д., 2011. 287 с.

47. Лурия А.Р. Высшие корковые функции человека / А.Р. Лурия. М., 2000. С.159-203.

48. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. М.: Медицина, 1973. 374 с.

49. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. К.: Літера ЛТД, 2003. 104 с.

50. Максименко В.С. Фронтальна робота з усунення загального недорозвинення мовлення у дошкільників / Максименко В.С., Козлова В.А. Кіровоград: Видавництво КОІППО ім. В. Сухомлинського, 2005. 91 с.

51. Маркова А.К. Особенности усвоения слоговой структуры слова у детей, страдающих алалией // Хрестоматія по логопедії. М., 1997. С.41-52.

52. Нарушение речевого развития у детей и пути их коррекции / Сост. Е. Ф. Собонович. К., 1995. 204 с.

53. Основи корекційної педагогіки : навчально-методичний посібник / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М. П. Матвеева; за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 264 с.

54. Пиаже, Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. СПб., 2008. 431 с.

55. Рібцун Ю.В. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки: навчально-методичний посібник / Ю.В. Рібцун. К.: Літера ЛТД, 2010. 160 с.

56. Рібцун Ю.В. Професійний довідник учителя-логопеда ДНЗ. Х.: Основа, 2012. 239 с.

57. Рібцун Ю.В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників з ЗНМ // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових

праць: Вип.1. К.: Актуальна освіта, 2004. С. 150-166.

58. Реан А.А. Психология человека от рождения до смерти. СПб., 2009. 651с.

59. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – 3-тє видання, доповнене. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2009. 160 с.

60. Савченко-Гнатюк О. Чіткомовник. Букварик-дошколярник: навчально-методичний посібник для покращення мовлення дітей дошкільного віку / Ольга Савченко-Гнатюк. Чернівці, 2017. 72 с.

61. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками: Учебное пособие для студентов. М., 2010. 160 с.

62. Соботович Е. Речевое надоразвитие у детей и пути его коррекции. Дети с нарушением интеллекта и моторной алалией / Е.Ф. Соботович. М., 2003. 160 с.

63. Соботович Є.Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: Науково-методичний посібник / Є.Ф. Соботович. – К., 1997. 44 с.

64. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку // дефектологія. – 2002. - №3. – С.2-5.

65. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. К.: Актуальна освіта, 2004. С. 7-35.

66. Солдатова В.С. Игровые методы диагностики и коррекции для дошкольников / В.С. Солдатова. М., 2009. 136 с.

67. Соловьева О. А. Развитие сукцессивных функций у дошкольников с моторной алалией / О.А. Соловьева // Логопед в детском саду. – 2009. – №3. – С. 69-74.

68. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.

69. Спирова Л.Ф. Недостатки произношения, сопровождающиеся

нарушением письма. / Л.Ф.Спирова //Логопедия. Методическое наследие: Пособие для логопедов и студ. дефектол. фак. пед. вузов / Под ред. Л.С.Волковой. Кн. V: Фонетико-фонематическое и общее недоразвитие речи. М., 2003. С. 10-18.

70. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ, 2003. 436 с.

71. Тарасун В.В. Логодидактика. К.: Вид-во Нац. педун-ту, 2004. 348 с.

72. Тарасун В.В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями розвитку. Монографія. К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. 392 с.

73. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: Від народження до 5 років: Поради батькам. К.: Літера ЛТД, 2009. 128 с.

74. Тищенко В.В. Особливості засвоєння мови дошкільниками з нормальним та порушеним розумовим розвитком // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип.1. К., 2004. С. 43-61.

75. Ткач О.М. Логопедія: формування семантичних полів слів у дітей з системними порушеннями мовлення: Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Аксіома, 2019. 240 с.

76. Ткаченко Т.Н. Комплексная система коррекции ОНР у дошкольников / Татьяна Николаевна Ткаченко. М., 2007. 128 с.

77. Ткачова Л. Ткачова Н. Розвиваймо фонематичний слух дитини // Дошкільне виховання. 1998. № 3. С. 32-34.

78. Трауготт Н.Н. К вопросу об организации и методике речевой работы с моторными алаликами / Н. Трауготт// Хрестоматия по логопедии. М., 1997. С.3-23.

79. Трофименко Л. І. Особистісно-орієнтоване навчання дітей з порушеннями мовлення. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць / за ред. В.В.Засенка, А. А. Колупаєвої. – Вип. 5. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – С. 82 – 89.

80. Трофименко Л.І. Теоретичні передумови формування морфологічних знань у школярів із тяжкими порушеннями мовлення. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць. – Вип. 8. / за ред. В. В.Засенка, А. А. Колупасової. – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – С. 160 – 165.

81. Трофименко Л. І. Формування морфологічних знань у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у контексті вивчення теми «Будова слова» Особлива дитина: навчання і виховання. – №3. – 2015. – С. 40 – 48.

82. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III рівнів / Л.В. Трофименко // Дефектологія. 2007. №5. С. 71-77.

83. Трошин О.В. Логопсихология: Учебное пособие / О.В. Трошин, Е.В. Жулина. М., 2010. 256 с.

84. Фізкультхвилинки для Миколки та Даринки //Розкажіть онуку. 2005. №13-14. С. 44-46.

85. Филичева Т.Б. Программа коррекционного воспитания и обучения детей с фонетико-фонематическим недоразвитием речи / Т.Б. Филичева, Г. А. Каше. М., 2010. 319 с

86. Филичева Т.Б. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: Практическое пособие / Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина. М., 2004. 224 с.

87. Чаладзе Е.А. Особенности использования детьми с алалией невербальных компонентов речи в процессе текстообразования / Е.А. Чаладзе // Логопед в детском саду. 2005. №2. С.5-11.

88. Чаладзе Е.А. Особенности нарушения текстообразования у дошкольников с экспрессивной алалией / Е.А. Чаладзе // Практическая психология и логопедия. 2007. №4. С.24-44.

89. Шеремет М.К. Формування готовності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення до навчання в школі в умовах спеціалізованого

дошкільного закладу / М. Шеремет, З. Гулько. // Імідж сучасного педагога. 2004. №8-9. С. 82-84.

90. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. К.: Знання, 2009. 244 с.

91. Шереметьєва Е.В., Трофімова Н.Е. “Педагогічний діагноз” мовного розвитку в ранньому віці // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) збірник наукових праць: вип. 9, у 2 т. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам’янець-Подільський, 2017. Т. 1. С. 269-307.